

Звездана М. ЕЛЕЗОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ИЗ СТВАРАЛАШТВА ПЕТРА ЂУЗЕ**

Апстракт: Рад се бави ликовним остварењима Петра Ђузе, савременог српског ликовног ствараоца и универзитетског професора са Косова и Метохије. Реч је о сликару који се ликовним средствима супротставио прогону српског народа са простора Косова и Метохије осамдесетих година прошлог века. Егзодус који су Срби проживљавали у том времену уметник је најбоље исказао кроз властити стваралачки израз. Репрезентативни пример је дело *Двојливоруша забрањује молићву*, из Ђузиног Хвостанског циклуса. Критичари су записали да је уметник без резерве препознао источник овог циклуса у далеким искуствима византијског и српског иконографског наслеђа (Ђуза је на посебан начин својим сликарством сведочио о неправди коју је његов народ проживљавао. Циклус је садржао слике монументалних димензија које су углавном уништене у његовом атељеу у Приштини 1999. године.

Кључне речи: Петар Ђуза, Косово и Метохија, ликовна уметност, сликарство, егзодус.

Српско уметничко стваралаштво на Косову и Метохији је током седамдесетих и осамдесетих година XX века дало значајна имена укупног српског, односно југословенског стваралаштва.

Српски уметници су се у том тешком времену, албанске политичке хегемоније у покрајини успели изборити за свој статус и афирмисати национално стваралаштво. Српска ликовна уметност на простору Косова и Метохије развија се до деведесетих година прошлог века у специфичним околностима, притиснута недаћама које су оптерећивале Србе на овом месту али и у настојању да прати савремене уметничке тенденције. Српска ликовна уметност на Косову и Метохији доживела је трагичну судбину 1999. године, када је значајан број уметничких дела ликовних уметника страдао, а већина стваралаца протерана са простора покрајине. Пример на којем препознајемо страдање оригиналних уметничких дела јесу чувена остварења Петра Ђузе!

Уметност носи лични печат уметника, његову перцепцију сопствене стварности, опредељену најчешће мотивима из најближе средине, инспирисану природом, људима и догађајима који су ту надамак његовог живљења.

Данас се теоретичари уметности једним делом окрећу и проучавању социјалних аспеката уметности. Када је у питању стваралаштво Срба са Косова и Метохије,

* Научни сарадник, zvezdana.el@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

овакав приступ је незаобилазан. Дешавања у покрајини, аутономној области југо-словенске државе - демонстрација почетком осамдесетих, бомбардовања крајем деведесетих, па све до отворене сецесије, оставиле су трага и на српске ликовне уметнике на Косову и Метохији.

Ликовно стваралаштво Петра Ђузе,¹ сликара и професора сликарства на Факултету уметности Универзитета у Приштини, у почетку је било усмерено према експресионистичком начину стварања, да би се након извесног времена кретало ка енформелу и апстрактној лирској поезији. Године кризе осамдесетих година прошлог века у његовом животном окружењу, учиниле су да се овај стваралац окрене ка приказивању савремених друштвених питања, са наглашеном религиозном и карактеристичном препознатљивом симболиком. Неслагање и отпор стихији, која ће српски народ натерати на масовни присилни одлазак са свог вековног огњишта, овај стваралац је најбоље исказао кроз властити уметнички израз. Својим сликама прорекао је црни усуд и трагичну будућност Косова и Метохије, у коме ће и његова дела страдати. Сва осећања, која су у дубокој спреси са косметским простором и оправдану бојазан за будућност, аутор је приказао на сликама циклуса „Хвостанска земља“. Циклус је настао крајем осамдесетих година двадесетог века и бројао је педесет слика монументалних димензија, од којих је, на велику жалост српске ликовне културе, спасена само једна. Иако Хвосно чини само један део данашњег Косова и Метохије, уметник је тај назив пренео на простор у целини, начинивши тако духовну и историјску спону са византијским и српским средњовековним наслеђем (Елезовић 2007: 468). Савремено српско сликарство Косова и Метохије значајним делом је окренуто приказивању друштвених проблема и српског страдања (Елезовић 2008: 321-328).

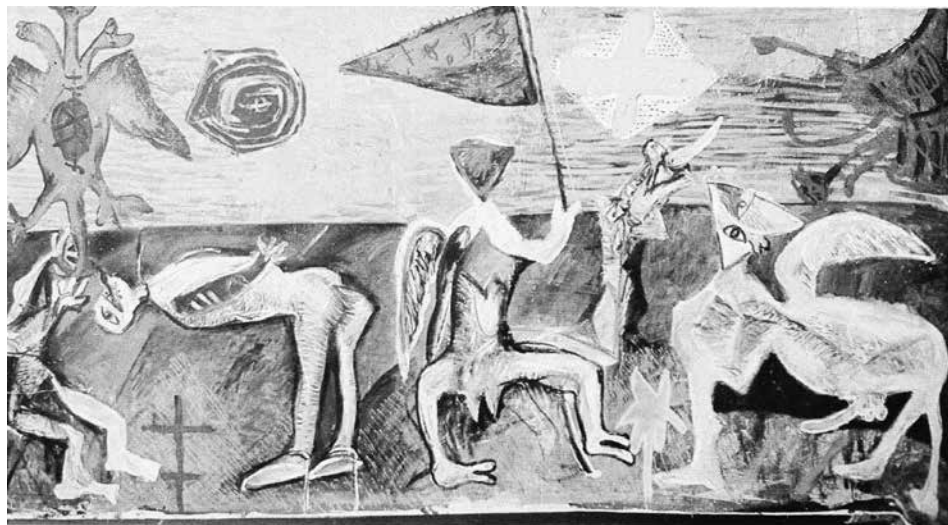
Како пише Јован Деспотовић, „[...] стваралачки скокови“ који су се током последњих неколико година могли запазити у Ђузиним сликама све више су показивали одражавање духа времена и места друштвеног и етничког окружења у којем аутор делује. Уколико су се у његовим сликарским почецима могле уочити намере да властити „[...] обликовни језик надопуни оним искуствима што су идентификована као општа места савременог израза у уметности овога века, даљи развој је указивао на његову све већу заокупљеност најмање двама битним извориштима. Један је без сумње условљен његовим индивидуалним положајем ствараоца, који је окружен средином бременим многим егзистенцијалним и културним проблемима.“ Савремене уметничке тенденције, независно од простора на којем настају и развијају се, ствараоце стављају у један вид „видљиве и опипљиве“ изолованости од друштва. Национални конфликти, који су ескалирали на простору где живи и ствара Ђуза, додатно су оптеретили аутору моралну личност, али и уметничку свест (Деспотовић 1988: 1).

Деспотовић инсистира на тврдњи да је циклус хвостанских сликарских елегија први у тадашњој актуелној уметничкој сцени, који је био потпуно посвећен

1 Петар Ђуза је рођен 15. јануара 1952. године, у Невесињу. Академију ликовних уметности завршио је у Приштини 1977. године, а постдипломске студије на Факултету ликовних уметности у Београду, у класи професора Раденка Мишевића, 1981. године. Ђуза се поред сликарства бави и ликовном критиком а објавио је запажене текстове из области српске културе, ликовне уметности уопште и идентитетских питања.: (Ђуза 2016: 189-198).

историјском удесу српског народа и његовом повесном простору. За аутора није било дилеме у вези са тим шта је превасходан значај актуелног сликарства у трагичним историјским условима борбе за основно егзистенцијално питање – очување идентитета и права на постојање на измаку XX века. Деспотовић истиче да је „[...] српска средњовековна споменичка баштина отворена и неисцрпна књига истинског надахнућа. Петар Ђуза је без резерве препознао тај источник и његов циклус слика под називом *Хвостанска земља*, утемељен на далеким искуствима византијског и српског иконографског наслеђа. *Хвостански циклус*, слика Петра Ђузе завршетак је једног блиставог и вековног уметничког сведочења тог простора, или ренесанса, почетак једног новог, другачијег и занимљивијег српског сликарства данас. Од будућег одговора на ово питање зависе свеколике судбине, а не само индивидуална сликарска поетика једног ствараоца.“ (Деспотовић 1988: 2).

Слике из циклуса *Хвостанска земља* Ђуза је почео да ствара 1985. године. Основна физичка карактеристика слика јесу њихове монументалне димензије. Двадесет слика биле су димензија 240x140 цм, а осталих тридесет 120x100 цм. Грандиозна платна била су испуњена надреалном атмосфером и ониричком димензијом, а уколико бисмо закорачили мало дубље у разједињене фрагментарне облике, схватили бисмо да су дела садржавала све изражајне форме, а не само фигуративне. Платна су била изложена готово свим недаћама тог времена, као преурањене опомене за болни надоласећи хаос и патњу Срба са простора Косова и Метохије. И Пикасову „Гернику“ Петар Ђуза је, може се рећи, косовизирао, а Маљевичевим квадратима и круговима су дефинисани масакри над хвостанском децом. Нарочито се истиче приказ врштања због наслућених уништених и распродатих српских кућа; одрицање људи од свога имања, вековног огњишта и на крају себе самих. „Изузетно мали број људи је тада разумео све стрепње, вапаје и опомене уметникове!“ (Елезовић 2007: 468. Стојић 1997: 21).

Петар Ђуза, *Хвостански циклус*
Двоглаворуша забрањује молићву, уље на платну, 300цм × 250 цм, 1986.

На сликама се могу запазити и утицаји магичне сликарске поетике Марка Шагала. Како сам Ђуза каже, у младости је читао Шагалове приче у којима он спомиње страдање и затирање једног часног народа на Балкану – Срба; њихову трагичну судбину у Првом светском рату, страдање њихове војске у походу кроз гудуре на путу спасења ка Грчкој. О сликарству Петра Ђузе критичари су записали да је уметник без резерве препознао источник циклуса „Хвостанска земља“, који је утемељен на далеким искуствима византијског и српског иконографског наслеђа. Јован Деспотовић је у предговору каталога Ђузине изложбе у Бару препознао у уметниковим сликама далеке узоре из прошлости. Ако се српска средњовековна уметност стварала као симбол националне еманципације и социјалног осамостаљивања, савремени српски ствараоци Косова и Метохије директно настављају ту линију израза, емитујући на својим делима сигнале угрожености, страха за опстанак. Она препознаје на уметниковим сликама крик и протест, непристајање на судбину коју му други намећу (Деспотовић 1988: 1).

Хвостански циклус Петра Ђузе на најбољи начин одсликава снажне поруке уметника који се није мирио са положајем свог народа на Косову и Метохији у времену његових највећих страдања осамдесетих година прошлог века. Ђуза је био један од оних уметника који су својим сликарством сведочили о неправди коју је његов народ проживљавао. Исказивао је то снажно, на сликама монументалних димензија, чија композиција је јасно показивала његове емоције. Тако је настала и монументална слика *Двојлаворлуша забрањујемолићиву* која приказује угроженост српске православне културе и духовности у покрајини. Нажалост, само мало података је сачувано о Ђузиним сликама из овог циклуса јер су уништене након прогона српског народа са Косова и Метохије. Њихова поетика, на крају се потврдила и одредила им судбину страдања о којој су сведочиле.

ЛИТЕРАТУРА

- Деспотовић 1988: Јован Деспотовић. „Предговор“ у: *Каталог изложби Петра Ђузе у Бару, Улицу и Тиву*, април / мај / јун, 1988. године. Бар: Галерија Велим Лековић.
- Ђуза 1993: Петар Ђуза. „Од Србизирања До Националног Стила у Ликовној Уметности.“ *Универзитетска Мисао*, 1 (1993): 28-34.
- Ђуза 2016: Петар Ђуза. „Хомопростори Црњанског.“ *Бдење: часопис за књижевност, уметност и културну баштину*, 50 (2016): 189-198.
- Елезовић 2022: Звездана Елезовић. „Афирмација српских вајара на Косову и Метохији.“ *Баштина*, 56 (2022): 553-62. <https://doi.org/10.5937/bastina32-36832>. 08.11.2022. године.
- Елезовић 2008: Звездана Елезовић. „Имагинације, косметска драма, метохијски мотиви Звонка Павличића.“ *Баштина*, 25 (2008): 321-28.
- Елезовић 2007: Звездана Елезовић. „Косовскометохијска 'Герника' Петра Ђузе“, *Баштина*, 23 (2007): 467-474.
- Стојић 1997: Катарина Стојић. „Петар Ђуза“, *Ликовни животи*, 69/70 (1997): 21-22.

Zvezdana M. ELEZOVIĆ

THE ART WORKS OF PETAR ĐUZA

SUMMARY

The work deals with the artistic creations of Petar Đuza, a contemporary Serbian artist and university professor from Kosovo and Metohija. He, as a painter, opposed the persecution of the Serbian people from the area of Kosovo and Metohija in an artistic way in the eighties of the last century. The exodus experienced by the Serbs at that time was best expressed by the artist through his own creative expression. A representative example is the work *Two headed forbids prayer* (*Dvoglavoruša zabranjuje molitvu*), from Đuza's *Hvostan* art cycle. This artist's cycle contained paintings of monumental dimensions that were mostly destroyed in his studio in Pristina in 1999.

Key words: Petar Đuza, Kosovo and Metohija, fine arts, painting, exodus.